

**WSZYSTKO,
CO TRZEBA WIEDZIEĆ!**

- dlaczego angażujemy się w twórczą ekspresję?
- jaka jest natura procesu twórczego?
- dokąd zmierza ludzka kreatywność?

W WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

Vlad Glăveanu

KREATYWNOŚĆ

Tłumaczenie Tomasz Tesznar

Redakcja naukowa Krzysztof J. Szmidt

Original English
language edition by

OXFORD
UNIVERSITY PRESS

**> KRÓTKIE
WPROWADZENIE**

KREATYWNOŚĆ

> KRÓTKIE
WPROWADZENIE

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Vlad Glăveanu

KREATYWNOŚĆ

Tłumaczenie Tomasz Teszner

Redakcja naukowa Krzysztof J. Szmidt

Original English
language edition by

OXFORD
UNIVERSITY PRESS

> KRÓTKIE
WPROWADZENIE

Łódź 2023

Tytuł oryginału: *Creativity: A Very Short Introduction*

Rada Naukowa serii *Krótkie Wprowadzenie*

*Jerzy Gajdka, Ewa Gajewska, Krystyna Kujawińska Courtney
Aneta Pawłowska, Piotr Stalmaszczyk*

Redaktorzy inicjujący serii *Krótkie Wprowadzenie*

Urszula Dzieciatkowska, Agnieszka Kałowska

Tłumaczenie

Tomasz Tesznar

Redakcja naukowa

Krzysztof J. Szmidt

Opracowanie redakcyjne

Danuta Bąk

Skład i łamanie

Munda - Maciej Torz

Korekta techniczna

Wojciech Grzegorzczak

Projekt okładki

Monika Rawska

Creativity: A Very Short Introduction was originally published in English in 2021

This translation is published by arrangement with Oxford University Press
Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego is responsible for this translation from
the original work and Oxford University Press shall have no liability for any errors
omissions or inaccuracies or ambiguities in such translation or for any losses
caused by reliance thereon

© Vlad Glăveanu 2021

The moral rights of the author have been asserted

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2023

© Copyright for Polish translation by Tomasz Tesznar, Łódź 2023

Publikacja sfinansowana ze środków Wydawnictwa Uniwersytetu Łódzkiego

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.10753.22.0.M

Ark. wyd. 7,5; ark. druk. 11

ISBN Oxford University Press 978-0-19-884299-6

ISBN 978-83-8331-191-3

e-ISBN 978-83-8331-192-0

Spis treści

Kreatywność w perspektywie społeczno-kulturowej Wstęp do wydania polskiego (Krzysztof J. Szmidt)	7
Spis ilustracji	15
1. Co to jest kreatywność?	17
2. Podmiot kreatywny, czyli kto tworzy?	37
3. Wytwór kreatywności, czyli co jest wynikiem twórczych działań?	55
4. Jak przebiega proces twórczy?	75
5. Czasowe i przestrzenne uwarunkowania kreatywności	95
6. Powody podejmowania twórczych działań	113
7. Dokąd zmierza ludzka kreatywność?	131
Bibliografia i propozycje dalszych lektur	151
Literatura polecana w języku polskim	161
Indeks	167

Kreatywność w perspektywie społeczno-kulturowej

Wstęp do wydania polskiego

Tytuł serii oraz podtytuł rekomendowanej tu książki stawiają wymóg krótkiego wprowadzenia, który zamierzam respektować. Zaczniemy od zwięzłej informacji o Autorze, który poza dość wąskim kręgiem polskich psychologów i pedagogów twórczości w ogóle nie jest znany. *Kreatywność. Krótkie wprowadzenie* jest też Jego pierwszą publikacją przełożoną na język polski.

Vlad Petre Glăveanu urodził się w Rumunii, w 1984 roku. Ukończył psychologię na Uniwersytecie w Bukareszcie, studiował także w London School of Economics and Political Science, w której w 2012 roku doktoryzował się na podstawie rozprawy *Creativity and Culture: Towards a Cultural Psychology in Creativity of Folk Art*. Pracował w wielu uczelniach europejskich, najdłużej w Aalborg University w Danii, University of Bergen w Norwegii, a od 2022 roku jest zatrudniony jako profesor w Dublin City University w Irlandii (School of Psychology). W kręgu jego zainteresowań naukowych znajduje się wiele różnorodnych problemów z zakresu psychologii społecznej i psychologii twórczości, a wśród tych ostatnich: metody badań kreatywności, związku kultury i środowiska społeczno-kulturowego z twórczością, językowa ewolucja terminologii związanej z kreatywnością, twórczość uczestnicząca (*participatory creativity*), a także zagadnienia ściśle pedagogiczne, jak rozwój kreatywności w kontekście wartości i kryzysów wartości, komunikacja cyfrowa a kreatywność, zastosowanie artefaktów twórczych w edukacji i wiele innych.

Co ciekawe, Glăveanu dużo uwagi naukowej poświęca też rzemiosłu artystycznemu, o czym możemy przekonać się, czytając niniejszą książkę. W realizacji wielu projektów współpracował z czołowymi badaczami twórczości na świecie, m.in. z Jamesem Kaufmanem, Ronaldem Beghetto, Michaeliem Hansonem. Imponująca jest lista publikacji profesora Glăveanu, obejmująca dziesiątki artykułów w czołowych czasopismach poświęconych psychologii twórczości, monografie autorskie i prace powstałe we współpracy ze znanymi badaczami twórczości, a także pojedyncze rozdziały w pracach zbiorowych. Wiele z tych artykułów ukazało się w wydawanym w Polsce, przez Uniwersytet w Białymstoku, znakomitym czasopiśmie „Creativity: Theories – Research – Application”¹. Prace profesora Glăveanu wydawane są przez wydawnictwa na całym świecie, od Cambridge po Singapur i New Delhi.

We współczesnych naukach o kreatywności, określanych coraz częściej terminem kreatologia zapisywanym bez cudzołownictwa (zob. Szmidt, 2018), wyróżnia się kilka zasadniczych podejść teoretyczno-badawczych, zwanych również nurtami:

- 1) nurt psychologiczny, a w nim kierunek poznawczy, personalny i rozwojowy;
- 2) nurt pedagogiczny, a w nim kierunek społeczno-kulturowy, wczesnoszkolny, edukacji artystycznej, pedagogiki specjalnej i resocjalizacji;
- 3) nurt zarządzania i marketingu;
- 4) nurt geografii społecznej i geografii miast;
- 5) nurt filozoficzny.

Vlad Glăveanu reprezentuje w naukach o kreatywności, na co sam wskazuje, nurt psychologiczny, a wewnątrz niego podejście społeczno-kulturowe, co oznacza, że na fenomen kreatywności – zdol-

1 Zob. wybrane prace Autora w podanej niżej Literaturze cytowanej.

ności twórczych, osoby twórcy, procesów twórczych i uwarunkowań aktów tworzenia – patrzy przez pryzmat czynników historycznych, społecznych i kulturowych, a nie – jak wielu psychologów – jedynie funkcjonowania genialnych jednostek i ich właściwości. Podejście to zbliża Glăveanu do socjologów twórczości i pedagogów społecznych badających twórczą aktywność jednostek i grup. Istotę swych poglądów na kreatywność oddał, pisząc te słowa:

Żadne akty twórcze nie mogą istnieć niezależnie od kultury, nawet jeśli wielu twórców działa wbrew temu, co uznawane jest za jej „główny nurt”. Wysoce kreatywne jednostki pragną obalić konwencje społeczne oraz przestarzałe normy i wartości, lecz z konieczności czynią to, wykorzystując inne konwencje oraz stosując się do norm i wartości innych, marginalnych grup społecznych (s. 77).

I dalej:

Bez tej kulturowo-historycznej perspektywy, bylibyśmy zmuszeni analizować procesy twórcze jako czysto indywidualne w swym charakterze (re)konstrukcje pewnych idei, niemające żadnych określonych źródeł, form wyrazu i skutków (s. 78).

Perspektywa społeczno-kulturowa, jaką przyjmuje Glăveanu w badaniach nad twórczością, staje się coraz popularniejsza wśród psychologów, zainteresowanych do tej pory głównie personologicznymi aspektami funkcjonowania osób twórczych, do tego stopnia, że sformułowali oni nawet społeczno-kulturowy manifest ideowy. Wśród dwudziestu autorów tego manifestu, obok tak znanych badaczy jak John Baer, Beth Hennessey, James Kaufman, Todd Lubart, Jonathan Plucker, Dean Simonton czy Robert Sternberg, znalazł się również Vlad Glăveanu (Glăveanu i in., 2020)². Stanowisko autorów, z którym utożsamia się Glăveanu, można sprowadzić do głównych tez:

2 Odnotować również warto obecność dr Izabeli Lebudy z Uniwersytetu Wrocławskiego.

- Twórczość jest zjawiskiem zarówno psychologicznym i społecznym, jak też materialnym;
- Twórczość jest działaniem zapośredniczonym kulturowo;
- Działania twórcze są zawsze relacyjne;
- Kreatywność ma znaczenie;
- Twórczość jest podstawą funkcjonowania społeczeństwa;
- Kreatywność jest zjawiskiem dynamicznym zarówno w swoim znaczeniu, jak i w praktyce;
- Twórczość jest specyficzna dziedzinowo, ale jej ekspresja wykazuje podobieństwa w wielu różnych dziedzinach;
- Badania twórczości wymagają zarówno metod ilościowych, jak i jakościowych, o silnym podłożu teoretycznym;
- Nie należy zapominać o starej literaturze przedmiotu, która dostarcza nowym badaniom ważnych inspiracji;
- Badacze kreatywności zawsze ponoszą odpowiedzialność za swoje badania.

Rozwinięcie wielu z tych tez znajdzie Czytelnik w prezentowanej książce. Widzimy zatem, iż po wielu latach koncentrowania się na wewnętrznych, psychologicznych aspektach twórczości, psychologowie, dużo później niż pedagodzy społeczni i pedagodzy sztuki oraz socjologowie twórczości, dostrzegli wreszcie uwarunkowania społeczne i kulturowe, polityczne i gospodarcze oraz edukacyjne rozwoju zdolności twórczych. I zapraszają do naukowej kooperacji przedstawicieli innych dyscyplin wiedzy o twórczości, przyznając, iż sami nie są w stanie wnikliwie opisać i wyjaśnić wszystkich ważnych zagadnień twórczości i kreatywnych osób, funkcjonujących wszak w określonych warunkach społecznych, kulturowych i innych. Do takiej współpracy nad stworzeniem interdyscyplinarnej wiedzy o kreatywności zaprasza również Vlad Glăveanu w rekomendowanej książce.

W ostatnich trzydziestu latach wiedza naukowa o twórczości i kreatywności jako jej personologicznym aspekcie bardzo się

rozrosła. Podjęcie się napisania krótkiego wprowadzenia do zasobów tej wiedzy stanowi zadanie trudne i wymagające umiejętności syntetycznych i analitycznych jednocześnie, ponadto spojrzenia na wszystkie aspekty kreatywności „z lotu ptaka”. Vlad Glăveanu wywiązał się z tego karkołomnego zadania znakomicie. Do przedstawienia kluczowych zagadnień rozumienia kreatywności wykorzystał znany czteroaspektowy paradygmat interpretacji twórczości, w którym wyróżnia się perspektywę osoby twórcy (*person*), wytwór twórczości (*product*), proces, czy lepiej procesy twórcze (*process*) oraz uwarunkowania zewnętrzne, społeczne, kulturowe, ekonomiczne i inne (*press*). Każdemu z aspektów poświęcił odrębny rozdział. Tytuły tych rozdziałów mają formę kluczowych pytań dla danej perspektywy, np. „2. Podmiot kreatywny, czyli kto tworzy?; „3. Wytwór kreatywności, czyli co jest wynikiem twórczych działań?; „7. Dokąd zmierza ludzka kreatywność?”. Formuła książki, będącej wszak krótkim wprowadzeniem, nie pozwala Autorowi rozwinąć wszystkich tematów, ale i tak udało mu się zawrzeć w poszczególnych rozdziałach niemal wszystkie ważne zagadnienia badań nad kreatywnością. To, co wyróżnia tę książkę spośród innych psychologicznych publikacji na temat twórczości, to troska o przyszłość tego fenomenu w szybko zmieniającym się świecie i badań naukowych na jego temat oraz krytyczna postawa Autora wobec niekontrolowanego postępu wszelkich działań twórczych, również tych, które wiążą się z tzw. kreatywnością złowrogą, którą – jak sądzę – lepiej nazwać pomysłowością złowrogą.

Wielka szkoda, że Autor, podobnie jak wielu innych badaczy piszących o ewolucji pojęcia i teorii twórczości, nie zna lub zna, ale nie cytuje, fundamentalnego eseju Władysława Tatarkiewicza o dziejach pojęcia i różnych ujęciach historycznych twórczości (Tatarkiewicz, 1982). Wiele spraw, które wydają im się zagmatwane, Tatarkiewicz klarownie wyjaśnia. Podobnie, nie mogą darować sobie uwagi, iż badacze rozwijający paradygmat społeczno-kulturowy w badaniach nad twórczością, a do takich przecież należy Glăveanu, nie przyswoili sobie wielce heurystycznej dla tego podejścia teorii twórczych transgresji historycznych i osobistych Józefa

Kozieleckiego (Kozielecki, 1997; 2014). Czy podobnie jak teoria dezintegracji pozytywnej Kazimierza Dąbrowskiego, koncepcja Kozieleckiego zostanie „odkryta” za Atlantykiem i nad Morzem Irlandzkim po 40–50 latach od jej ogłoszenia?

Uwaga ta nie umniejsza wartości krótkiego dzieła Glăveanu. Polski Czytelnik otrzymał bowiem bardzo interesującą publikację, napisaną klarownym językiem, bez tak ostatnio męczącej czytelników prac naukowych lawiny przypisów, dzieło kompetentne, prezentujące w przystępnej formie wszystko to, co powinno się wiedzieć o kreatywności. Książka Profesora Glăveanu może być znakomitym, jak sama nazwa wskazuje, wprowadzeniem do wiedzy o twórczości dla studentów psychologii, pedagogiki, socjologii, filozofii, zarządzania i marketingu i innych kierunków, w którym omawia się problemy tworzenia innowacji. Może również stanowić cenną lekturę dla praktyków: trenerów treningu twórczości i kreatywności, animatorów kultury i czasu wolnego, doradców i trenerów grupowych, projektantów i pedagogów sztuki, innowatorów i marketingowców w firmach i organizacjach społecznych. Warto zainteresować się tą tematyką, zwłaszcza dzisiaj, w trudnych i dla wielu smutnych czasach, wymagających od nas i dzielności, i kreatywności. Bo jak głosi hasło Polskiego Stowarzyszenia Kreatywności: Twórczość cieszy!

Literatura cytowana

- Glăveanu, V.P. (2014). *The psychology of creativity: A critical reading*. „Creativity: Theories – Research – Applications”, 1(1), 10–32.
- Glăveanu, V.P. (2015). *Creativity as a sociocultural act*. „The Journal of Creative Behavior”, 49(3), 165–180.
- Glăveanu, V.P. (2015). *The status of the social in creativity studies and the pitfalls of dichotomic thinking*. „Creativity: Theories – Research – Applications”, 2(1), 102–119.
- Glăveanu, V.P. (2015). *Theory and context / Theory in context: Towards an expanded view of the creativity field*. „Creativity: Theories – Research – Applications”, 1(2), 268–280.

- Glăveanu, V.P. (2017). *Creativity in craft*. W: J.C. Kaufman, V.P. Glăveanu, J. Baer (red.), *The Cambridge handbook of creativity in different domains* (s. 616–635). Cambridge: Cambridge University Press.
- Glăveanu, V.P., Kaufman, J.C. (2019). *Creativity: A historical perspective*. W: J.C. Kaufman, R. Sternberg (red.), *The Cambridge handbook of creativity* (s. 9–27). Cambridge, MA: Cambridge University Press.
- Glăveanu, V.P. i in. (2020). *Advancing creativity theory and research: A socio-cultural manifesto*. „The Journal of Creative Behavior”, 3(54), 741–745.
- Glăveanu, V.P. (red.) (2016). *The Palgrave handbook of creativity and culture research*. London: Palgrave.
- Glăveanu, V.P., Tanggaard, L., Wegener, C. (red.) (2016). *Creativity: A new vocabulary*. London: Palgrave.
- Kozielecki, J. (1997). *Transgresje i kultura*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Kozielecki, J. (2004). *Spółeczeństwo transgresyjne. Szansa i ryzyko*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Szmidt, K.J. (2018). *Teoretyczno-badawcze nurty w polskiej kreatologii*. „Nauki o Wychowaniu. Studia Interdyscyplinarne”, t. 7, nr 2, 8–44: *Kreatologia – nauka o twórczości i kreatywności jako przestrzeń interdyscyplinarna*.
- Tatarkiewicz, W. (1982). *Dzieje sześciu pojęć*. Wrocław: Ossolineum.

Krzysztof J. Szmidt

Spis ilustracji

1. Herakles uwalniający Prometeusza; attycka misa czarnofigurowa z ok. 500 r. p.Ch., znajdująca się obecnie w Luwrze 18
Zdjęcie: (C) RMN-Grand Palais (Musée du Louvre)/Hervé Lewandowski
2. Człowiek witruiwiański (ok. 1485), Wenecja 20
FineArt/Alamy Stock Photo
3. Demonstranci w Rumunii 21
Zdjęcie wykonane przez Beatrice Popescu i zamieszczone za jej zgodą
4. Wnętrze jednej z sal mieszczących kolekcję *art brut* w Muzeum w Lozannie 41
Zdjęcie: Caroline Smyrliadis/Archives de la Collection de l'Art Brut, Lozanna
5. Przykład sztuki islamskiej: dekoracja arabeskowa w zespole pałacowym Alhambra w Hiszpanii 59
Brigida Soriano/Alamy Stock Photo
6. Jajko wielkanocne zdobione przez Valericę Jusce z miejscowości Ciocanesti, w północnej Rumunii 79
Zdjęcie: Vlad Glăveanu
7. *Mademoiselle Pogany*, rzeźba autorstwa Constantina Brâncuși 99
Succession Brâncuși – wszelkie prawa zastrzeżone. ADAGP, Paryż, DACS, Londyn, 2020. Zdjęcie: © Dorothy Alexander/Alamy Stock Photo
8. *Pracowitość i lenistwo*, rycina Williama Hogartha wykonana w dobie Oświecenia (1747 r.) 115
Wellcome Collection. Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)
<https://wellcomecollection.org/works/e38v27wt>
9. Rok 2000 widziany oczyma ludzi żyjących pod koniec XIX wieku 133
Science History Images/Alamy Stock Photo

Rozdział 1

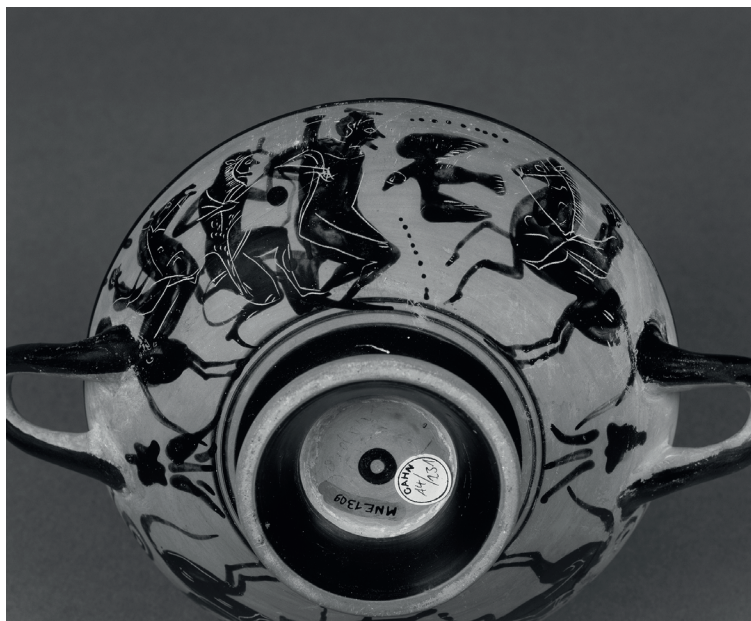
Co to jest kreatywność?

Jeżeli definicja ma podawać ściśle i dokładne znaczenie danego terminu, nie dziwi bynajmniej fakt, że zjawisko tak złożone jak kreatywność jest, niejako ze swej natury, trudne do zdefiniowania. Główny problem tkwi w tym, że ma ono cały szereg znaczeń, które nagromadziły się z biegiem czasu i są w dużym stopniu zależne od kontekstu. Znaczenie słowa „kreatywność” nieco różni się w poszczególnych kulturach; to zaś, co dziś uchodzi za kreatywne, mogło nie być uważane za takie przed pięćdziesięciu laty (i prawdopodobnie nie będzie tak postrzegane za kolejne pół wieku). Choć pojęcie to wymyka się definicjom, to sam fakt, iż tak trudno jest sformułować jedną, wyczerpującą jego definicję, zdaje się skłaniać nas do zastanowienia się nad tym, jak przejawy i ocena kreatywności ewoluowały z biegiem czasu i w powiązaniu z zachodzącymi przemianami społecznymi. Kilka konkretnych przykładów może nam pomóc wyjaśnić nieco tę kwestię.

Według mitologii greckiej, Prometeusz stworzył człowieka z gliny i wykradł bogom ogień, aby przekazać go ludziom. Za karę za ów występki został z rozkazu Zeusa przykuty do skały, a sęp codziennie wyżerał mu wątrobę (jeśli zastanawiacie się, jak to możliwe, weźcie, proszę, pod uwagę, że Prometeusz, jako tytan, był nieśmiertelny, i organ ten odrastał mu każdej nocy). W końcu od tego straszliwego losu uwolnił go heros Herakles (zob. ryc. 1).

Co wspólnego ma ta dość makabryczna historia z kreatywnością? Po pierwsze, mit prometejski z dawien dawna rozbrzmiewa echem w klasycznej tradycji Zachodu, podsuwając nam obraz

ludzkich wysiłków i wytrwałości wbrew wszelkim przeciwnościom losu. Jednocześnie zaś przypomina, że pogoń za lepszym życiem może nieść z sobą straszliwe konsekwencje dla tych, którzy mają dość odwagi, by podważać naturalny porządek rzeczy. A jednak to właśnie tutaj dochodzi do głosu kreatywność. Prometeusz jest dla wielu symbolem twórczego ducha, postacią, której wysiłki zmierzające do poprawy kondycji ludzkiej kończą się tragedią. Wiele stuleci później tego rodzaju tragedie inspirowały między innymi przedstawiciele romantyzmu (np. Mary Shelley nadała swej powieści *Frankenstein* podtytuł *Współczesny Prometeusz*). Nie zapominajmy, że ogień sam w sobie jest metaforą kreatywności – to, co dał ludziom Prometeusz, było więc, na płaszczyźnie symbolicznej, iskrą twórczą. Widać więc, że bycie (nazbyt?) kreatywnym ma swoją cenę, a sama kreatywność, poczynwszy od starożytności, jawi się jako miecz obosieczny, kusząc, z jednej strony, wieczną sławą, z drugiej zaś – grożąc wieczną udręką.

1. Herakles uwalniający Prometeusza; attycka misa czarnofigurowa z ok. 500 r. p.Ch., znajdująca się obecnie w Luwrze